

Santa Clara d'Assís

Natàlia Plá

Santa Clara és una santa entranyable amb qui tinc una relació des de fa molts anys, una relació més d'afecte que d'estudi. D'altra banda, Assís —especialment Sant Damià—, és un dels meus racons del món. Sempre dic que, si em perdo, és un dels llocs on em podeu trobar; i quan sóc a Assís, puc no trepitjar les basíliques però no marxaré sense haver trepitjat sant Damià.

Durant molts anys s'ha mirat a santa Clara a l'ombra de sant Francesc. A més, hi ha un cert romanticisme al voltant d'aquestes figures. De vegades sembla com si tinguéssim una mena de gen romàntic adormit que, a la mínima que et despistes, es desperta i s'activa. Un gen romàntic al voltant d'aquests sants —i, de fet, en l'hagiografia en general—, que no només afecta a la visió de la relació entre ells, sinó que aquesta aurèola de romanticisme també embolcalla la forma de presentar els seus principis, la seva opció, les seves propostes.

Quan es parla de l'alegria franciscana, o de la germanor franciscana, són conceptes d'unes arrels i d'una serietat molt grans; tanmateix, normalment, se'n fa una versió *light*. Penso que pel·lícules com *Germà sol, germana lluna*, van contribuir (potser involuntàriament) a aquesta percepció. Recordo aquella imatge de tots dos saltant pels camps, algun dels diàlegs... i no arriben a traslluir la fondària dels principis que volen reflectir. Hom no hi percep que aquesta fraternitat real amb tot el que existeix, aquesta estima per tot el que és creat té una serietat, unes arrels i unes implicacions amb la vida, que són de molta entitat, de molta radicalitat i de molta fondària. I això, fa mal a tots dos —a Francesc i a Clara— perquè no fa justícia a l'alçada de la seva aportació a la història de l'espiritualitat, a la història de l'Església i, gosaria dir que també, a la història de l'Europa Medieval.

Afortunadament, hem evolucionat i, des d'aquesta Clara que s'estudiava a l'ombra de Francesc, hem passat a reconèixer el valor que té Clara per a Francesc, per als primers frares, per a tot el moviment.

Avui, quan mirem santa Clara, hi ha episodis que ens fan recordar a Maria envoltada dels apòstols, al Cenacle, a la Pentecosta. I en altres episodis, ens fa pensar en Maria Magdalena. Considero que, el fet que hi hagi totes dues referències, ja implica haver fet un pas. En tot cas, conclou que hi ha una figura femenina *partenaire* a l'alçada de Francesc.

I això es dona perquè avui hi ha dues coses que ens permeten fer aquesta lectura diferent. La primera és que, òbviament, hi ha una nova postura respecte de la dona, fins i tot respecte de la santedat en figures femenines. Però també hi ha una nova perspectiva respecte de les ciències que permet incorporar especialment tot el que aporten els estudis històrics, tot el treball de documentació, sense la por que feia utilitzar elements històrics per interpretar el que passava perquè semblava que es temia que els sants deixessin de ser sants si es contextualitzaven. Igual com ha passat amb l'aplicació de l'exegesi i l'hermenèutica al coneixement i interpretació dels textos bíblics, la historiografia obre una comprensió molt més ajustada a la figura dels sants.

Ara, en aplicar aquests estudis històrics al coneixement de Clara, ens permet prendre-li bé les mides, dimensionar-la i veure-la en si mateixa i per si mateixa, sense que això impliqui excloure la relació i la referència a Francesc. Perquè aquesta relació i referència existeixen, però redimensionades, retornant-les al que va ser i no a la narrativa que se n'ha construït.

Contextualització de la trobada de Clara i Francesc

Permeteu-me que contextualitzi una mica la trobada entre Clara i Francesc, que és una de les coses que els estudis històrics ens han permès d'acotar i que divergeix de la llegenda romàntica popularitzada.

Quan Clara es troba amb Francesc té uns divuit anys, més o menys. Als divuit anys, una dona de l'Edat Mitjana era una dona preparada per casar-se o ja casada i amb fills; preparada per portar una casa i, en el cas de les dones nobles com ara Clara, una casa amb servei, amb implicacions socials, etc. Per tant, quan Clara coneix Francesc, podríem dir que està formada, que és una dona adulta en codis de l'època.

Així doncs, Clara és ja una dona amb criteri propi que, quan entronca la seva forma de vida amb la de Francesc, ha perfilat la seva personalitat: els trets forts inicials de la personalitat, els trets que la porten a fundar, els trets que la porten a "deixar el segle", estan marcats abans que Clara conegui Francesc. En pot tenir alguna notícia d'ell, això sí, però no conèixer-lo en el sentit de

tenir-hi relació: les condicions socials de l'època no farien possible que haguessin tingut relació personal, directa.

Tanmateix, ella ha somiat una forma de vida diferent a la que li tocava. A Clara li corresponien dues possibles formes de vida: casar-se amb algú d'acord amb la seva condició de noble, o bé, si volia defugir això, havia d'entrar en un monestir dels regulars a l'època. Clara ja havia decidit que no volia cap de les dues coses, així que la seqüència adequada no és: Clara coneix Francesc, sap moltes coses d'ell, Clara comença a qüestionar-se coses i llavors surt de casa seva i comença una forma de vida. Aquest no és l'ordre del que va passar. Més aviat, tot apunta que la realitat és que Clara té una sensibilitat semblant a la de Francesc, sintònica amb un esperit de l'època, amb un moviment que transcendeix les fronteres; i, sobretot, Clara té una relació amb Déu personal i veraç: una relació profunda, una relació forta, no una relació merament cultural o ritual. Clara actua des d'aquestes dues bases: des d'aquest esperit de l'època i des d'aquesta relació personal viva amb Déu, Clara desitja viure segons uns criteris determinats. El que segurament Clara no és capaç encara de pensar és com fer-ho possible. Sap que vol fer una altra cosa però no sap exactament què i, sobretot, no sap com.

Aquí sí es comprèn que Clara reaccioni quan té coneixement del que està passant amb uns homes de la ciutat: sent a parlar del fill d'un mercader i també del seu cosí, Rufí, que ha entrat al grup de Francesc. Quan té notícia que hi ha una gent d'Assís que està fent quelcom que a ella li encaixa, és quan busca la manera de contactar amb Francesc. Però l'inici de la vocació de Clara no està en la vida de Francesc, i això —vull destacar-ho des del primer moment— en absolut desmereix a Francesc ni el seu paper.

¿Per què no es podien conèixer? Perquè, com totes les anàlisis de la societat de l'època apunten, amb Francesc hi havia una distància generacional i social que feia del tot improbable que poguessin relacionar-se personalment. Clara només podia haver vist Francesc ocasionalment entrant a l'església i encara estarien en zones separades. No hi ha contacte directe possible segons els codis socials vigents.

Amb tot, val a dir que potser la pròpia Clara va donar peu que es fes aquesta lectura del paper de Francesc, més fundador de la vida de Clara i del seu grup del que, estrictament, va ser. Clara escriu al Testament (n. 24): «Després que l'Altíssim Pare Celestial es dignà a il·luminar amb la seva gràcia el meu cor, perquè seguint l'exemple i l'ensenyament del nostre molt benaurat pare sant Francesc jo fes penitència, poc després de la seva conversió juntament amb les meves germanes, li vaig prometre voluntàriament obediència».¹ Anirem veient quina és la interpretació en clau franciscana d'alguns d'aquests termes, però aquí queda clar: qui desvetlla en Clara aquesta vocació és l'Altíssim Pare Celestial, i ella reconeix el paper de Francesc com a formador, com a guia, com a orientador. Però potser la formulació també dona peu a interpretar més paper de Francesc del que va ser. ¿Per què ho diu així Clara?

La humilitat dels sants a vegades fa que les coses semblin molt més senzilles del que en realitat han estat. Quan s'expliquen les coses un cop passades, fa que es narri més relaxadament el que, en realitat, acostuma ser un procés més complicat. A més, Clara era hàbil i molt intel·ligent. I, a banda de no faltar a la veritat —perquè Francesc té un paper i ella el reconeix—, també sap que a la seva època convé dir les coses d'una determinada manera. Millor donar a entendre que hi ha un home al capdavant i no que és iniciativa d'una dona.

¹ Francesc d'Assís, Clara d'Assís, *Escrits*. Clàssics del Cristianisme, 1. Facultat de Teologia de Catalunya i Fundació Enciclopèdia Catalana, Barcelona, 1988, p. 155.

¿Com sabem que Clara realment tenia aquesta idea d'abans?² Ho sabem perquè quan ella mor, de seguida es fa el procés de canonització on s'interroga a les persones que van conviure amb ella i, entre elles, està Benvinguda, la tercera del grup de Clara (la primera, després de Clara és Agnès, la seva germana; després s'afegeix Pacífica de Guelfuccio i després Benvinguda, que ve de Perugia). ¿Quan s'han conegut Benvinguda i Clara? Quan la família de Clara, pels conflictes que hi ha a Assís, s'exilia a Perugia. Així doncs, Benvinguda i Clara coincideixen en una etapa d'infància i adolescència. Quan Clara retorna de l'exili de Perugia, ja no es tornen a veure fins que Benvinguda entra al grup. Estem parlant que elles segurament es deixen de veure sobre el 1205, i Clara no marxarà de la casa paterna fins el 1211. ¿Com sap Benvinguda tot el que diu al procés de canonització? Doncs perquè havien compartit confidències, esperances. Aquestes joves comparteixen la seva vida espiritual, els seus anhels, els seus interrogants. Benvinguda segurament sap que Clara té intenció de fer quelcom, no sap el què, però sí que té intenció de fer una opció de vida radical.

Per tant, contextualitzant històricament, veiem que Clara té una sensibilitat que sintonitza amb el moviment pauperístic, que està estès a bona part de França, a la regió del Rin, al nord d'Itàlia... Hi ha formes de vida semblants en aquell moment també a la zona de Flandes: les beguines, els beguinatges... És a dir, en l'ambient es respira la necessitat que dintre de l'Església sorgeixi un tipus de moviments diferents, unes tendències diferents, i aquí hi hauria un moviment femení on podem situar Clara.

Dit això, reprenc que estàvem contextualitzant una mica la relació entre Clara i Francesc, allò que correspon a cadascun. Però això —remarco—, jo considero que no desmereix en res Francesc, ans al contrari, crec que l'engrandeix perquè, essent un home de la seva època, podia haver volgut exercir una major potestat i no ho va fer. Francesc no va voler aquesta potestat, no va voler més autoritat que la del germà que ha començat a caminar una mica abans i facilita el camí al qui ve darrere. Clara mai no va haver de defensar el seu lloc amb Francesc, més aviat al contrari.

A mi em va sorprendre molt quan Niklaus Kuster —caputxí especialista en temes de santa Clara amb el qui vaig tenir el privilegi de fer un curs intensiu sobre santa Clara que em va donar una fonamentació especialitzada a l'estima i les intuïcions que jo podia tenir sobre Clara a partir de lectures més d'espiritualitat—, ens explicava la topada que havien tingut Clara i Francesc. I, escoltant-lo, jo pensava: Com és això, si a les *Floretes* no surt mai,³ si en tot el que he llegit sobre sant Francesc i sobre santa Clara mai n'he sentit res; si, quan ens en parlen, sempre hi ha una entesa exempta de conflicte... Doncs, segons Kuster explica, la primera topada que van tenir Clara i Francesc fou, precisament, perquè Francesc impulsà Clara perquè ella assumís el lideratge del seu projecte, perquè assumís el seu paper, i això no es concretava en que acceptés el càrrec d'abadessa, ja que això en concret era quelcom que ni un ni l'altre volien. Però el que sí vol Francesc és que Clara assumeixi el seu propi lideratge, comptant, això sí, amb l'ajuda i acompanyament d'ell, amb la seva fraternal amistat. Així que, com us deia, en realitat aquesta relació ens parla bé dels dos. Clara segueix sent generosa respecte al paper de Francesc, li

² Tota la part historiogràfica de la xerrada està presa del treball interdisciplinari publicat per: Kreidler-Kos, M., Röttger, A., Kuster, N., *Clara de Asís. Amiga de la soledad, hermana de la ciudad*. Herder, Barcelona, 2008.

També pot ser d'interès aprofundir la figura de Francesc d'Assís des de la mirada d'un d'aquests autors, l'historiador caputxí Niklaus Kuster: Kuster, N., *Francisco de Asís. El más humano de todos los santos*. Herder, Barcelona, 2003.

³ *Les floretes de sant Francesc*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1980.

reconeix tot. I Francesc és, com no es podria pensar una altra cosa, un autèntic cavaller, que facilita, que ajuda, que recolza però que respecta escrupolosament el paper de Clara i la seva personalitat.

Així que cal considerar Clara dins de les grans fundadores. Fundadores que, pel fet de ser dones en èpoques en què això complicava encara més les coses, acostumen ser dones molt determinades, dones fins a un cert punt obstinades. Diria que l'obstinació és una característica general dels fundadors, perquè per a obrir camins, cal certa obstinació que venci les reticències i les inèrcies. Però, en el cas de les dones, encara és més imprescindible perquè, en aquella època, essent dones ho tenien tot molt més complicat. El de fundadora és un rol atípic en la feminitat de l'Edat Mitjana que, tanmateix, algunes van voler assumir encara que, sovint, la història ho hagi silenciada.

Amb aquesta forma de prendre la iniciativa, expressen una llibertat molt profunda, una llibertat d'aquestes que no admet condicionaments o constrenyiments. Llibertat per a iniciar, per a trencar estereotips i limitacions socioculturals; però no ho fan per esnobisme, per afany de protagonisme o per vanitat, que és una lectura contemporània que em sembla molt errada. He treballat força en temes de santa Teresa de Jesús i la gent insisteix a dir que ella va fundar perquè era una dona amb molt de caràcter i fins amb certa ambició. Sí, és veritat que tenia molt de caràcter, molta personalitat (com santa Clara i com tantes altres), però si funden no és per això tan contemporani de l'autorealització.⁴ Funden perquè tenen una relació amb Déu i un sentit de la responsabilitat del que han rebut i que és bo per als altres, que les obliga. No poden deixar de fer-ho. Tindrien una greu càrrega de consciència si deixessin de fer-ho.⁵ Ara bé, que tinguin un caràcter amb determinació, clar que ajuda, perquè si no, ¿qui fa front a tantes coses com elles van haver de fer remant contra corrent i contra els poders i estructures establerts?

Clara és l'autora de la primera Regla monàstica escrita per una dona. Va torear durant tota la seva vida les pressions d'uns i altres —també les de la jerarquia eclesiàstica—, però el seu afany de darrera hora era preservar el privilegi de la pobresa. Els darrers anys de la seva vida va lluitar per treballar, per redactar la Regla i deixar assegurada aquesta forma de vida. I amb això va demostrar, un cop més, no només la seva determinació sinó la seva habilitat i la seva intel·ligència. No es va deixar vèncer.⁶

¿Qui i com era Clara?

Com us deia, sabem moltes coses per aquests testimonis de primera hora, gent que l'havia conegut. No hi ha tantes figures de l'Edat Mitjana de qui conservem una documentació inicial

⁴ Segons Helena Béjar, l'afany d'autorealització pertany a l'individualisme possessiu del romanticisme. V. Béjar, H., *El mal samaritano. El altruismo en tiempos del escepticismo*. Barcelona, Anagrama, 2001, p. 19-20; 49; 59; 70-71.

⁵ En trobem moltes referències a la lectura del llibre *Las Fundaciones*, de Teresa de Jesús. Com a mostra, Santa Teresa parla d'uns desitjos que «no es en su mano desecharlos» (F 2, 4), i dirigint-se a Déu, li diu: «¡Y cómo mostráis vuestro poder en dar osadía a una hormiga!» (F 2, 7). Santa Teresa, *Obras completas*. Edició a càrrec de Tomás Álvarez. Burgos, Monte Carmelo, 2009¹⁵.

⁶ M'és entranyable com Santa Teresa, en el seu procés de fundadora, recull al *Libro de la vida* aquesta floreta amb Santa Clara: «El día de Santa Clara, yendo a comulgar, se me apareció con mucha hermosura. Díjome que me esforzase y fuese adelante en lo comenzado que ella me ayudaría. Yo le tomé gran devoción, y ha salido tan verdad...» I ho relaciona amb l'opció per la pobresa: «...que no me ha costado poco trabajo que sea con toda firmeza y autoridad del Padre santo, que no se pueda hacer otra cosa, ni jamás haya renta. Y más hace el Señor, y debe por ventura ser por ruegos de esta bendita santa, que sin demanda ninguna nos provee su Majestad muy cumplidamente lo necesario.» (V 33,13)

tan sòlida. Per com ho expliquen, d'entrada podria semblar que era una noia més de l'època. Però quan esporguem, quan furguem una mica en el gènere literari dels testimonis, ens adonem que hi ha un perfil espiritual específic, i alguns trets, sobretot, que escapen als estereotips de l'època.

Creix en un entorn noble a Assís. Les dones viuen en una mena de torre en la que només estan elles. La relació amb els homes de la família és molt escassa, es veuen ocasionalment. La vida quotidiana és en aquesta torre que a nosaltres gairebé ens semblaria una presó perquè és una vida molt tancada. Això em fa pensar que potser a Clara no li va costar tant seguir sent lliure, malgrat li tallessin les ales i la deixessin reclosa a sant Damià en comptes de poder fer el que volia fer perquè, en realitat, havia crescut havent de ser lliure dintre d'un lloc més tancat encara. Crec que Clara va aprendre la llibertat interior ja en aquesta vida primera.

En aquell entorn sabem que les dones nobles tenien el privilegi d'aprendre a llegir i a escriure en llatí. Hi ha uns autors (E. Van den Goorbergh i T. Zweerman) que molt gràficament diuen que Clara, quan escrivia, era com si brodés les cartes, tal és la finor en la seva escriptura. Clara tenia molt bona ploma. Els seus textos són breus, molt concisos. El paper era escàs, així que no era tan accessible a escriure com ara. Quan Clara es posa a escriure ha pensat molt què vol escriure i els seus textos han de ser desgranats tècnicament per adonar-nos de tot el que diuen; són realment com un acordió que es desplega. En un text d'uns quants versos o línies, quan es desplega, t'adones de la gran quantitat de contingut que conté. És aquesta dona que «broda les seves cartes com una artista».

De Clara també se sap que cuida dels pobres, que té una sol·licitud especial per ells. Fer obres de caritat era propi de les dones nobles de l'època, però ella tenia un especial afecte, una especial proximitat en la manera de fer-ho. Ella comença l'amor a la dama pobresa abans de conèixer el que també li té Francesc: «...ens hem obligat una vegada i una altra voluntàriament a ésser fidels a la nostra senyora, la santíssima pobresa» (TestCI, 39).⁷

Clara és com una anguila. Comença a evadir-se de la pressió familiar. Li comencen a presentar candidats al matrimoni i ella va dient que no. Però cada vegada la pressionen més i ha de veure què fa, perquè, si no, qualsevol dia es pot trobar amb un promès imposat. Donat que, de moment la respecten, així té una mica de marge fins que pot organitzar la seva marxa de la casa familiar. Vull ressaltar que el conflicte matrimonial no es dona sols en ella. Aquest és un element també transversal a altres dones i algunes santes de l'Edat Mitjana. Abans parlàvem de les beguines a la zona de Flandes, que eren comunitats de dones que, clarament, cercaven tenir una opció diferent a viure sotmeses ja fos al marit o al clergat.⁸

Clara rep la seva herència —sembla ser que les dones rebien l'herència bastant aviat— i decideix vendre-la i entregar-la als pobres. Seguim veient els trets de la personalitat de Clara. Aquesta Clara que serà fundadora, té una iniciativa i una capacitat de decisió impròpia de moltes de les dones de l'època, educades per a somriure, complaure i seguir els rols prefixats. Aquest gest és un desafiament a la política econòmica de la família. Fa el que vol fer, amb molta rotunditat.

⁷ Francesc d'Assís, Clara d'Assís, *Escrits*. Clàssics del Cristianisme, 1. Facultat de Teologia de Catalunya i Fundació Enciclopèdia Catalana, Barcelona, 1988, p. 156.

⁸ Vaig tenir notícia de l'existència d'aquestes comunitats femenines quan va morir-ne la darrera. I després, arran dels estudis de Kuster, vaig copsar el vincle de fons que hi havia amb tot un moviment a l'Europa de l'època dins el que també calia incloure el franciscà i el clarià.

<https://www.lr21.com.uy/cultura/1100308-muere-la-ultima-beguina-una-tradicion-libertaria-femenina-icono-de-europa>

La seva amiga Bona de Guelfuccio explica que Clara, en un moment donat, l'envia a portar uns diners als treballadors que estan a la Porciúncula, a Santa Maria dels Àngels (a un parell de quilòmetres de la ciutat), per tal que comprin carn i puguin menjar bé. Aquests treballadors són Francesc i els seus companys. Clara ara ja sí segueix la seva pista, però no els coneix gaire: si els hagués conegut més, hauria sabut que ells no acceptaven diners. Elements com aquests són els que ens fan veure que hi ha relació però que no directa, que hi ha coneixença però no amb precisió...

Té notícies d'ells perquè, a més i com deia abans, un cosí seu, Rufí, ha marxat amb aquest grup dels primers i Clara simpatitza amb aquest home que provinent de la burgesia ha deixat fortuna i prestigi per abraçar a Crist pobre, que és exactament el mateix que ella vol fer.

Segurament Clara també va tenir notícia de l'enrenou que va tenir Francesc amb el seu pare i l'escena davant del bisbe. Pel que diuen els estudiosos, no hi ha documentació que afirmi que realment ho va veure. Això surt a les pel·lícules i per això ho hem interioritzat però, en realitat, no sembla fàcil que Clara presenciés aquella escena. En canvi, sí és molt probable que dintre de casa es comentés entre les dones de la família el que havia succeït.

També cal assenyalar que la trobada primera entre Francesc i Clara devia ser iniciativa de Clara. Sembla que les dones, en aquell moment, demanaven per sortir. La que pren la iniciativa i busca la manera de trobar-se amb Francesc és ella, entre altres coses perquè Francesc devia anar amb molta cura i no s'arriscaria a intentar-ho. ¿Per què? Doncs perquè hi ha un moviment, el dels valdesos, que està sent perseguit; són laics homes i dones que abracen una forma de vida molt pobre, molt radical evangèlica, que viuen junts, prediquen junts... Això està molt mal vist i estan perseguïts. Francesc, que està començant, i que ja prou difícil ho ha tingut, va amb peus de plom. No serà ell qui vagi a buscar o propiciï la trobada amb Clara, una noia noble.

Però, a iniciativa de Clara, tenen diverses trobades i allí sí que ella decididament escull a Francesc com a guia, com a acompanyant espiritual, com a persona amb qui fer el discerniment. Adonem-nos que, vist així, en realitat és una relació molt més madura i un paper, el de Francesc, molt més bonic. Estem parlant de dos sants que es troben amb una honestat de vida-en-Déu tremenda, amb una fortalesa per a ser capaços de fer el que creuen que han de fer, i això implica deixar anar, despullar-se de tots els privilegis, les propietats, etc. Clar que s'entenen, clar que sintonitzen, clar que simpatitzen l'un amb l'altre i clar que es recolzen l'un a l'altre. Ella l'escull i ell s'adona que té davant seu una dona extraordinària.

Pensem que Clara no només vol escapar-se, sinó que si vol fer-ho és per començar una nova forma de vida, la qual cosa és molt més complicada. Escapar-se és relativament senzill. Si Clara només hagués volgut fugir, li hauria estat més fàcil fer-ho, però ella vol començar una nova forma de vida i necessita de suport. Si no, li serà inviable.

Així que quan arriba a la sintonia amb Francesc, Clara ja ha comptat amb la complicitat femenina: amb la seva amiga Bona, amb Benvinguda a Perugia... I amb la figura també fonamental que és Hortolana, la seva mare: una dona també excepcional que pelegrina a Roma, a Santiago i sembla que fins a Terra Santa (si això era perillós per a un home, imagineu-vos per a una dona). Hortolana és una de les responsables que vetllen perquè Clara tingui una formació, una amplitud de mires.

Doncs tots aquests són trets de qui és Clara, que deduïm dels fets, dels testimonis, del context històric. Ella mostra signes de personalitat i d'autonomia de criteri; vol una existència sense seguretats, que és completament incomprendible per a l'època. Té una concepció de la vida

religiosa que va molt més enllà del pietisme que seria comprensible per la formació religiosa que rebien les dones nobles. La seva és una vivència religiosa molt més profunda. Té coratge per a assumir el que faci falta i una voluntat indestructible per dur-ho a terme. Té una fortalesa i una determinació que s'han forjat també en la vida: ha hagut de sortir de casa seva, han estat a l'exili, han viscut els combats... Això ens permet entendre que és una dona amb la força suficient com per a sortir de la casa materna la nit del diumenge de Rams, del 27 al 28 de març, i per a anar a trobar els frares que l'estan esperant.

¿Què volia fer Clara i què va fer?

Clara volia abraçar pobra a Crist pobre.⁹ I volia fer-ho en el context d'una comunitat fraterna on no hi hagués ni distincions ni jerarquies, en la que no hi hagués possessions, que no hi hagués privilegis, en la que per damunt de tot vigessin els criteris evangèlics.

Clara no vol ser eremita i, per molt que ens estranyi per com van evolucionar les coses, tampoc volia ser monja de clausura. En realitat, a Clara li hauria agradat campar pel món a l'estil del que estaven fent Francesc i els seus companys. No vol la vida reclosa d'un monestir, aquesta no era la forma de vida original que Clara desitjava. Si l'hagués volgut, potser s'hauria vingut a alguna de les ja existents. Tanmateix, assumeix amb relativa agilitat que no podrà fer una vida itinerant. Accepta la vida sedentària però no abraça una vida amb el grau de reclusió que nosaltres associem a la vida contemplativa. Aquesta no era la vida que Clara volia ni la que va fer.

Com dèiem, és una dona llesta. S'haurien ficat en un embolic ells i ella intentant fer vida itinerant. Hauria estat una bogeria. En canvi, no farà concessions amb el tema de la pobresa. Clara distingeix entre unes coses i altres, i actua amb habilitat: unes les travessa, altres hi renuncia però n'hi ha algunes en què no admet negociacions.

Una dada molt interessant de la que de vegades no en tenim consciència: Clara vol estar en un lloc veí a la ciutat, no vol una clausura desentesa del món sinó un lloc on tenir una vida d'oració i de comunió amb altres persones en senzillesa i simplicitat, en relació personal i forta amb Déu. Sí vol aquesta vida d'oració però no menysprea el món, no menysprea els seus veïns, al contrari: desitja el seu bé i, per això, entén que el lloc on estiguin ha de ser un lloc en relació amb el poble. Això explica algunes de les passes que va fent i segueix senyalant matisos que Clara aporta a l'Església en aquell moment i, m'atreveixo a dir, que són matisos que faríem bé de recuperar actualment.

El carisma de Clara, el que Clara aporta a l'espiritualitat, l'hem de dur també al context contemporani, fins i tot per acabar de realitzar coses que ella en el seu dia no va poder realitzar plenament i que potser en el context sociocultural contemporani sí serien viables (sense deixar de tenir un punt de molta novetat).

¿Què va fer Clara? ¿Com és el procés inicial que ens ajuda a entendre què és el que Clara no vol i cap a on es dirigeix? En sortir de la casa paterna va a la Porciúncula, allà li tallen els cabells i ja surten de matinada cap a Sant Pau de les Abadesses, un monestir benedictí on passa uns primers dies, poc temps. Són llestos. El consell és de Francesc. Ell també va estar, els primers temps, acollit en un monestir benedictí, treballant.

⁹ «Abraçar Crist pobre com una verge pobra.» (2Cta.Cl 18) a: Francesc d'Assís, Clara d'Assís, *Escrits*. Clàssics del Cristianisme, 1. Facultat de Teologia de Catalunya i Fundació Enciclopèdia Catalana, Barcelona, 1988, p. 164.

¿Què té Sant Pau de les Abadesses? Doncs un privilegi d'asil. Clara és una noia noble. Quan a casa seva s'adonen que ha marxat, surten corrents a buscar-la. Si Clara s'arriba a quedar a la Porciúncula, dorm el dilluns sant a casa seva un altre cop, sens dubte. Així que Clara va a Sant Pau de les Abadesses, demana ser admesa treballant allà com a criada per ser protegida quan la família hi vagi. La seva família arriba al monestir, fan enrenou, però si s'emporten per la força a Clara seran excomunicats i amb això, en l'època, no s'hi juga. Així doncs, la família no s'atreveix a fer-ho.

Clara ha sortit sola de casa dels seus pares; els frares l'acompanyen en el trajecte a Sant Pau de les Abadesses, però se'n tornen. Clara està sola. Una noia de divuit o dinou anys, viu aquesta pressió, aquesta tensió familiar, i ho passa sola. No és prudent que els frares estiguin a prop i, a més, indica el respecte de Francesc des del primer moment cap a la vocació personal de Clara. Ella ha d'anar donant les seves passes, discernint què ha de fer, escoltant les seves sensacions i ha d'entendre's amb Déu.

Quan les aigües es calmen una mica, marxa. No li agrada la vida del monestir, no és la vida que ella vol portar i, a més, és un entorn amb més possessions, més riqueses, més luxes del que vol. Se'n va a Sant Àngel de Panzo, una església on viuen unes dones penitents que no són pròpiament monges sinó semireligioses.

Agnès, la seva germana, s'escapa de casa setze dies després de Clara. ¿Per què no va marxar abans? Segurament aquí la que tenia determinació complerta era Clara mentre que Agnès, quan ja va veure la jugada feta, llavors va decidir marxar ella també, de seguida que pogués. Però qui va tenir la iniciativa forta va ser Clara.

La família torna a sortir i aquest cop disposats al que faci falta. Ens expliquen que Agnès cridava: —Clara, si et plau, jo no vull marxar. I Clara prega, i demana a Déu que intervingui. I diuen que la lleugera Agnès pesava tant que no van poder reduir-la. Si Clara abans s'havia tallat els cabells, s'havia agafat a l'altar com a signe de consagració, a Agnès no se la poden emportar perquè Déu comença a fer signes deixant clar que la vol protegir, que les vol protegir.

Quan la família renuncia a endur-se a Agnès, se'ls afegeix Pacífica i totes tres marxen cap a sant Damià. Allà comença pròpiament aquesta forma de vida nova.

¿Per què no es queden a Sant Àngel de Panzo si eren penitents, respectaven la pobresa i hi havia radicalitat evangèlica? Doncs perquè, com us deia abans, hi havia una condició fonamental que no acomplia el lloc, i és que estava fora de la vista d'Assís, lluny de la ciutat. Anem veient, a poc a poc, els signes i fets que ens transmeten quins són els puntals forts de l'opció de Clara. I un és aquest: Clara vol estar a prop de la ciutat. Quan arriben a sant Damià, diu el biògraf Celano: «Aquí, clavant ja en segur l'àncora del seu esperit, no fluctua més per possibles canvis de lloc» (VidaCl 10).

De fet, se sap que hi ha una carta de Jacob de Vitry on parla d'un viatge a Itàlia en el que coneix els germans menors i les germanes menors i parla d'elles. Diu que viuen en uns hospicis a prop de les ciutats, que elles sembla que no porten vida d'itinerància però sí renuncien a tota propietat i que, com els germans, no accepten res sinó el fruit del seu treball. Es distingeix, per tant, dels monestirs que sí tenen propietats i privilegis, poden viure de rendes i les monges no fan treballs servils. Els i les distingeix dels "humiliats" i de les beguines, i Jacob de Vitry evita l'ús del terme "monestir". Els qui parlen i es refereixen a elles en aquesta època fan equilibris amb els termes. No és tan fàcil descriure què fan, què no fan, què es pot dir i què no es pot dir, en veritat, d'elles.

Sí tenen una forma de vida contemplativa que, al mateix temps, és social i caritativa. Si es pot parlar de clausura a Sant Damià, és d'una clausura de portes obertes. Una clausura que protegeix una vida íntima, la vida d'oració, i entén que hi ha d'haver un espai i una experiència en aquest sentit preservada, però que no vol desentendre's dels malalts, dels mendicants, del qui passa pel camí. Diu que són cases petites, pobres i acollidores. La pobresa franciscana és una pobresa amable. Les coses poden ser molt senzilles però han de ser acollidores.

Clara vol ser mirall i exemple per al món i també, per tant, per a la gent de la seva ciutat.¹⁰ ¿Per què em sembla important aquest terme de l'hospici, d'aquest lloc obert, d'aquest alberg? Perquè aquest és una carisma molt femení. La dona és casa. En antropologia filosòfica, hi ha alguns autors que diuen que la dona és la primera estada de l'ésser humà. L'ésser humà comença en una estada humana de carn i ossos.¹¹ Per això la dona acostuma a tenir una sensibilitat especial cap a l'acollida. I per això s'entén que, tot sovint, la vida femenina desenvolupi aquesta dimensió d'acollida, de cuidar, de rebre. Per això entenc que Clara, amb la seva sensibilitat cap al bé dels seus conciutadans, vulgui cuidar del que faci falta. I, de fet, hi ha algun moment en què, segons ens expliquen, arriba a fer entrar al seu propi espai, al seu lloc de pregària, a un germà que necessita ser atès durant la malaltia. No té cap objecció en introduir-lo en aquest lloc. Avui dia, encara molts i moltes s'esquinçarien les vestidures perquè violenta la clausura. Per això us deia que crec que aquests "matisos" que anem deduïnt de l'actuació de Clara segueixen essent una interpel·lació en relació a formes de vida religiosa consagrada o comunitària laical.

¿Qui és la referència per a Clara?

Hi ha un text referencial, crucial per a Clara, i que l'estima de tal manera que, tot i no sent seu, l'inclou al *Testament de vida* per a les seves germanes: és la *forma de vida* que Francesc va redactar. I convé veure-ho en relació amb un conflicte de fons en el qual no m'estendré, només l'esmento i podeu buscar-ne la pista als estudis de Kuster. Quan ho vaig conèixer, em va sorprendre molt perquè mai n'havia sentit res.

Resulta que el cardenal Hugolí va ser una pedra a la sabata per a la bona de Clara. El fet és que Hugolí l'estimava, la valorava i l'apreciava molt, però no l'entenia. Jo crec que és tan senzill com això. Considero que no seria correcta una lectura en què el cardenal Hugolí desitgés mal a Clara, en absolut. Estic convençuda que Hugolí creia que era el millor per a ella, però no havia entès res del que Clara volia viure. Hi ha tota una sèrie de processos a través dels que Hugolí voldrà incidir en la reglamentació de les formes de vida femenines, i Clara haurà de lluitar molt amb aquest tema.

Si veiem la forma de vida que Francesc redacta per a les germanes, a petició de Clara, aquesta es redueix a una frase: «Ja que, per inspiració divina, us heu fet filles i serventes de l'altíssim i sobirà Rei, el Pare celestial, i us heu esposat amb l'Esperit Sant, escollint de viure segons la

¹⁰ Significativament, el títol d'un text que va ser de referència durant un temps, ja recollia la imatge del mirall. En aquell cas, a com Clara s'emmirallava en Crist. Però aquí s'hi afegeix com això també duu a ser un mirall per a la gent. Triviño, M. Victoria. *Clara de Asís ante el espejo. Historia y espiritualidad*. Ediciones Paulinas, Madrid, 1991.

¹¹ Josep Ma Esquirol en diàleg amb el pensament d'Emmanuel Lévinas: «[...] considera que el hombre entra en el mundo siendo acogido, y acogido por los otros. [...] La primera morada del mundo es una morada humana.» Esquirol, J.M., *Uno mismo y los otros. De las experiencias existenciales a la interculturalidad*. Herder, Barcelona, 2005, p. 29-30.

perfecció del sant Evangeli, vull i prometo, per mi i pels meus frares, de tenir sempre de vosaltres, com d'ells, una cura diligent i una sol·licitud especials».¹²

Quan Francesc es dirigeix a Clara, quan formula una forma de vida per a ella i les seves germanes, la funció directiva que assumeix és molt relativa, és molt suau. Davant d'això, i per contrast, el paper d'Hugolí es destacarà com el del legislador. En comptes d'una frase, en la Regla que Hugolí pretén imposar hi haurà uns quinze articles; ja veiem quina desproporció hi ha. Ell es presenta com a legislador, com a pare i com a superior d'aquestes filles en Crist.

Francesc descriu unes dones que són autònomes, fortes, amb criteri i expressa un afecte i un desvetllament, una atenció i un suport incondicional igual que té pels seus germans. En contrast, la concepció d'Hugolí és que les dones són criatures dèbils i fràgils que han de ser custodiades en el món i que necessiten que algú prengui decisions per elles i les protegeixi, perquè, si no, estan perdudes i acabaran molt malament. Se les ha de preservar d'aquests mals i conduir-les. En canvi, el "jo" de Francesc es fa petit, franciscà, menor, davant del "vosaltres". Ell no té cap problema. És com Joan Baptista. Decreix perquè destaquï el paper i la personalitat d'elles. Si Hugolí és el qui dicta les regles i les formes de les relacions, en el text de Francesc el qui dicta és Déu, i Déu és l'únic que defineix la vida de la comunitat. D'aquesta forma, Francesc expressarà el mateix respecte que expressa a Lleó, un dels seus germans, pel que fa a la relació originària de Clara i les seves germanes amb Déu: ningú no té dret a interferir en això. Ell ho respecta radicalment. Aquesta llibertat és inalienable.

També cal destacar que hi trobem una referència molt forta a la Trinitat. L'únic Pare, diu Francesc, és el dels Cels. I tots els "hugolins" que vulguin adjudicar-se de pares de nenes desprotegides, que es busquin nines. L'únic que té dret a ser pare i a fer de pare, i a l'únic que hem de reconèixer després del pare a la terra, és el Pare del Cel.

En aquest escrit de Francesc, el veritable espòs no és Crist, que és el que normalment diem. L'espòs és l'Esperit Sant, perquè s'ha de fer vida amb l'Esperit Sant, s'ha de caminar amb l'Esperit Sant, és la llibertat, és obrir iniciativa. I, en canvi, Crist és el mestre amb l'evangeli. Però amb qui elles fan desposori, és amb l'Esperit Sant.

El sentit de la clausura i la pobresa

Allò que importa a Clara és preservar que hi hagi una vida de relació seriosa amb Déu, que les persones tinguin aquest espai d'oració, que hi hagi una vida en comunió, senzilla, en autèntica fraternitat. I la clausura és per a preservar tot això, simplement com un espai d'intimitat i de privacitat que, com és fàcil de veure, és molt assenyat que existeixi. Però, en canvi, ella evita la paraula "clausura", tot i que sembla que la distinció entre els termes "clausura" i "monestir" no es produeix fins a partir del segle XIII (fins a principis del XIII, "monestir" i "clausura" són intercanviables).

La clausura és on les germanes volen viure segons l'evangeli, això és la clausura per a Clara i res més. No implica reixes, no implica portes tancades, no implica distàncies i, sobretot, no implica incomunicació. Val a dir que, d'altra banda i segons assenyalen els especialistes, les normes que s'apliquen a la clausura femenina són molt més radicals que les que s'apliquen a la clausura masculina. Que cadascú en faci la reflexió pertinent...

¹² Francesc d'Assís, Clara d'Assís, *Escrits*. Clàssics del Cristianisme, 1. Facultat de Teologia de Catalunya i Fundació Enciclopèdia Catalana, Barcelona, 1988, p. 75.

A Clara, ¿què li fa por de la clausura? Que llavors perilla la pobresa. Amb una clausura radical, la possibilitat de treballar, de tenir contacte amb les persones amb les que elles intercanvien, decreix... Això podria fer perillar la pobresa, i això sí que li preocupa. El privilegi que Clara defensa per tots els mitjans és el privilegi de la pobresa. Obté aquest privilegi del Papa: en un primer moment li és confirmat i després ja quedarà assumit dins de la Regla.

¿Per què un privilegi de la pobresa? Ella vol abraçar pobra a Crist pobre, ja ho hem dit. Si ho contextualitzem històricament, la pobresa, d'entrada, és una denúncia profètica de la pompa i riquesa que hi ha a l'Església i que no té cap raó de ser, tot un escàndol, en aquell moment i ara. El que posa en evidència l'opció per la pobresa, és que el tipus de pompa, riqueses, propietats i manera de viure que es té en aquell moment és anti-evangèlic. Per això, fan una opció radical en contraposició, perquè actui com un negatiu, que faci evident el que no pot ser.

Ara bé, si els entesos diuen que la pobresa realment està sempre en un lloc destacat i és clau en els textos, que està col·locada de manera estratègica, com la clau de volta de tot l'edifici, llavors convindrà fer una traducció del terme "pobresa" al context contemporani. Perquè no tenir res i passar gana, fred i calamitats no és desitjable en cap moment de la Història i encara menys comprensible a les societats occidentals actuals. De fet, tenim clar que no és bo que ningú passi per això. Si no és bo que ningú passi per això, ¿per què hem de voler la pobresa per a nosaltres? Cal fer una lectura profunda per saber què vol dir i com aplicar-la avui.

Un cop hem vist que el privilegi de la pobresa serveix per a mostrar el que és anti-evangèlic, el que consignem és que la pobresa franciscana és amable: hi ha delicadesa, hi ha atenció, hi ha senzillesa en els vestits però no hi ha brutícia, per exemple. Hem d'anar en compte perquè quan s'ha parlat de la pobresa se l'ha portat a expressions míseres que no serien aquesta pobresa franciscana.

La pobresa franciscana —com altres comprensions de la pobresa en altres espiritualitats— té molt de despreniment i, per això, esdevé un sinònim d'humilitat. Avui parlaríem de pobresa segurament en termes de sobrietat. Crec que seria un terme molt més proper i comprensible per a nosaltres. Parlaríem en termes de sobrietat i de solidaritat.

Però el sentit profund de la pobresa és que hom no pot posseir res d'una manera despòtica, tractant malament... També vol dir que les coses no ens poden posseir a nosaltres, que no podem estar enganxats als béns. El que fa mal a la pobresa és el poder, és dependre dels béns, adorar els béns, els diners, les coses materials. Però encara hi hauria un graó més.

La veritable pobresa és tenir clar que no es pot posseir ningú, que això no existeix dins de l'Evangeli, no hi ha lloc per a cap forma de poder d'unes persones sobre altres. I aquí és on estem plenament en el franciscanisme, en la fraternitat franciscana: som germans de tot el que és creat perquè no posseïm res ni ens deixem posseir per res ni ningú. La pobresa també té a veure amb la independència i la llibertat.¹³

¹³ «...hasta qué punto, para Francisco como para Clara, están íntimamente unidas la vida de unión con Dios y la contemplación con el hecho de una verdadera fraternidad humana.

El encuentro con Dios en Cristo no puede acomodarse a cualquier forma de organización colectiva. De la cualidad de nuestras relaciones humanas depende la verdad de nuestra relación con Dios. Donde la relación con nuestros semejantes se libera de todo espíritu de dominio y, por consiguiente, de toda esclavitud, y donde se instaura una verdadera fraternidad, allí solamente se ofrece a la contemplación el verdadero rostro de Dios.» Leclerc, Eloi, *Francisco de Asís: el retorno al Evangelio*. Arantzazu. Oñati, 1994.

Per això la pobresa és un camí, no un objectiu; no té sentit en si mateix el no tenir res per no tenir res. El no tenir res és per poder ser igual a tots, per poder ser germans de tots. Quan renunciem a la possessió de l'altre, t'obrem a la fraternitat, t'obrem a l'amistat. Quan renunciem a la possessió egoista dels béns, t'obrem a la possibilitat de compartir.

I, encara més, en la pobresa com a categoria espiritual, desenvolupem la possibilitat de la confiança en Déu. El qui és veritablement pobre, confia radicalment en Déu. Per això la pobresa té molt a veure amb la humilitat. És una pobresa existencial, la pobresa de l'ésser; som éssers humils, éssers senzills que ens relacionem amb aquesta pobresa. Pobresa, humilitat... per a què? Per a estimar. Al final, tot es redueix a això. Perquè, ¿com estimarem bé si tenim formes, per subtils que siguin, de possessió d'uns sobre els altres? ¿Pel seu bé, com el cardenal Hugolí, perquè no prenguin mal...? ¿Com podrem estimar-nos veritablement si encara volem posseir, dominar, les persones?

El gran clam del franciscanisme és que deixar-ho tot és guanyar-ho tot, com diu l'evangeli, però deixar-ho tot és per poder estar agermanats i igualats amb tots, per obrir-nos a relacions d'igualtat, que són les de fraternitat i amistat, que són les que sí van tenir els frares menors i les germanes menors. I això, ¿a què porta? A l'alegria, que és una virtut molt franciscana. Porta a l'alegria de viure, a l'alegria d'existir, a l'alegria de sentir-se estimat per Déu, a l'alegria de servir, a l'alegria de saber que aquesta pobresa es concreta en el servei als altres.¹⁴

Aquesta alegria, en el fons, és la que expressa Clara quan mor; en aquell moment final, Clara fa una gran síntesi: «Gràcies, Senyor, per haver-me creat». Aquesta és la pobresa, reconèixer-me criatura d'un creador que m'estima, que em respecta en la llibertat i estableix una relació afectuosa amb mi.

¹⁴ Trobem una mostra de com el franciscanisme entén l'alegria no com una emoció sinó com una virtut que amara la vida en tots els seus moments a Arregi, J.M., *Aprender a vivir con Francisco de Asís. Sugerencias*. Ediciones franciscanas Arantzazu. Oñati, 2013, p. 39-47.